

Ю. М. Дзюрах, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, доктор філософії за спеціальністю публічне управління та адміністрування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна спричинила значні економічні, соціальні та гуманітарні виклики, що вплинули на аграрний сектор і доступ населення до продуктів харчування. Порівняно з довоєнним періодом погіршилося значення всіх базових компонентів Глобального індексу продовольчої безпеки України. Вивчення цих напрямів дозволяє розробити ефективні стратегії для стабілізації та відновлення продовольчої системи країни як під час конфлікту, так і після його завершення. У статті розглядаються ключові напрями забезпечення продовольчої безпеки України в умовах російсько-української війни. Проаналізовано вплив воєнних дій на аграрний сектор, економіку, соціальні аспекти та продовольчу систему країни. Висвітлено основні виклики, зокрема зниження виробництва, руйнування інфраструктури, міграційні процеси, обмеження доступу до ресурсів та гуманітарні наслідки. Запропоновано комплексний підхід до стабілізації продовольчої безпеки, що включає підтримку сільськогосподарського виробництва, відновлення і модернізацію інфраструктури, забезпечення доступу до ринків, створення продовольчих резервів, підтримку місцевих громад, інформаційну підтримку, міжнародну співпрацю та забезпечення екологічної стійкості. Особлива увага приділяється стратегічним заходам і політикам, спрямованим на мінімізацію негативних наслідків війни та забезпечення стабільності продовольчої системи України в довгостроковій перспективі. Наголошено на важливості державної політики регулювання продовольчої безпеки в Україні у контексті цифровізації, що сприятиме підвищенню ефективності та точності прийняття рішень, забезпечить високий рівень безпеки та якості харчових продуктів для населення країни. Запропоновані напрями та заходи можуть бути використані урядом, аграрними підприємствами та міжнародними організаціями для забезпечення стабільного постачання продуктів харчування, підтримки сільськогосподарського виробництва, відновлення інфраструктури та мінімізації негативних наслідків конфлікту для продовольчої безпеки України в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: продовольча безпека, російсько-українська війна, Глобальний індекс продовольчої безпеки, продовольчий суверенітет, міграційні процеси, сільськогосподарське виробництво, продовольчі резерви.

Yu. M. Dziurakh. Directions for ensuring food security of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war

The Russian-Ukrainian war caused significant economic, social and humanitarian challenges that affected the agricultural sector and the population's access to food. Compared to the pre-war period, the values of all basic components of the Global Food Security Index of Ukraine have deteriorated. The study of these directions allows for the development of effective strategies for the stabilization and restoration of the country's food system both during the conflict and after its end. The article examines the key directions of ensuring food security of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war. The impact of military actions on the agricultural sector, economy, social aspects and food system of the country is analyzed. The main challenges are highlighted, including production decline, infrastructure destruction, migration processes, limited access to resources, and humanitarian consequences. A comprehensive approach to stabilizing food security is proposed, which includes supporting agricultural production, restoring and modernizing infrastructure, ensuring access to markets, creating food reserves, supporting local communities, information support, international cooperation and ensuring environmental sustainability. Special attention is paid to strategic measures and policies aimed at minimizing the negative consequences of the war and ensuring the stability of Ukraine's food system in the long term. The importance of the state policy of regulating food safety in Ukraine in the context of digitalization is emphasized, which will contribute to increasing the efficiency and accuracy of decision-making, and will ensure a high level of safety and quality of food products for the country's population. The proposed directions and measures can be used by the government, agricultural enterprises and international organizations to ensure a stable supply of food products, support agricultural production, restore infrastructure and minimize the negative consequences of the conflict for food security of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

Key words: food security, Russian-Ukrainian war, Global Food Security Index, food sovereignty, migration processes, agricultural production, food reserves.

Постановка проблеми. Продовольча безпека України є ключовою складовою національної безпеки. В умовах російсько-української війни зросли ризики дестабілізації системи продовольчого забезпечення, що може призвести до голоду та соціальних заворушень. Війна впливає на всі сектори економіки, включаючи агропромисловий комплекс. Руйнування інфраструктури, обмеження на експорт та імпорт, а також зміни у виробничих

ланцюгах можуть суттєво знизити рівень виробництва і доступність продовольства. Забезпечення продовольчої безпеки в Україні є критично важливим для підтримки здоров'я населення та соціальної стабільності. У разі недостатнього постачання продовольства зростає ризик виникнення хворіб, пов'язаних з харчуванням, та збільшується соціальна напруженість.

В умовах російсько-української війни Україна потребує підтримки від міжнародної спільноти. Дослідження напрямів забезпечення продовольчої безпеки допоможе визначити найбільш ефективні шляхи співпраці та використання ресурсів міжнародної допомоги. Вивчення проблем продовольчої безпеки в умовах російсько-української війни дозволить закласти основу для майбутнього відновлення аграрного сектору та економіки країни в цілому. Це допоможе планувати заходи з відновлення після завершення бойових дій та забезпечити стійкість системи продовольчого забезпечення в довгостроковій перспективі.

Дослідження напрямів забезпечення продовольчої безпеки сприяє розробці ефективних стратегій і політик, які дозволять забезпечити стабільне постачання продовольства, зменшити вразливість до зовнішніх і внутрішніх загроз та підвищити загальну стійкість продовольчої системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливість проблеми забезпечення продовольчої безпеки України вказують численні наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема праці, присвячені характеристиці особливостей забезпечення продовольчої безпеки України в умовах мінливого безпекового середовища (Франчук В., Копитко М., Мельник С. [1]); обґрунтуванні змісту продовольчої безпеки, ідентифікації її ієрархічних рівнів та виявленні особливостей системи забезпечення в сучасних умовах (Скидан О. В., Гринишин В. Є. [2]); визначенню складових та напрямів управління продовольчою безпекою в структурі економічної безпеки держави (Антощенкова В. В. [3]) тощо.

Дослідження також підкреслюють важливість комплексного підходу до вирішення проблем продовольчої безпеки, включаючи економічні, соціальні та екологічні аспекти, що є критично важливим в умовах триваючого конфлікту (Ніконенко О. А. [4]; Фурман І. В., Токарчук Д. М. [5]). Серед науковців, чиї статті присвячені дослідженню продовольчої безпеки України в умовах російсько-української війни та військового стану, варто назвати таких, як: Березюк С., Гонтарук Я., Ясінська Б. [6]; Патицька Х. О. [7]; Шевченко А., Петренко О. [8] та ін.

Поглибленого дослідження водночас потребують питання щодо розроблення комплексу напрямів забезпечення продовольчої безпеки України відповідно до нових викликів, які виникають в умовах російсько-української війни.

Метою статті є розгляд впливу російсько-української війни на продовольчу безпеку України з урахуванням економічних, соціальних та політичних аспектів. Також стаття має на меті сформулювати напрями, які можуть бути прийнятні для відновлення і забезпечення продовольчої системи України в умовах війни і після неї.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Глобального індексу продовольчої безпеки Україна за даними 2022 р. посідала 71 місце серед 113 країн світу (у довоєнний період Україна посідала 58 місце у світі). Порівняно з довоєнним періодом погіршилося значення всіх базових компонентів цього індексу, зокрема, найбільше знизився рівень економічної доступності (з 73,9 у 2021 р. до 66,6 у 2022 р.; за цим показником у 2022 р. Україна посідала 65 місце в світі) [9; 10].

Російсько-українська війна значно позначилася на продовольчій безпеці України через кілька ключових аспектів:

1. Економічні втрати: війна спричинила серйозні економічні труднощі, зокрема зниження виробництва в аграрному секторі через зруйнування інфраструктури, втрату оброблюваної землі та обмеження доступу до ресурсів. Близько 1/3 українських полів лишаються непридатними для посіву через бойові дії [11]. Ускладнився експорт української зернової продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку країни-агресора, оскільки до 60% цієї продукції експортується морем, що спричинює негативний вплив на залежні від імпорту країни [12]. Особливо небезпечним є дистанційне мінування засіяних полів, оскільки, незважаючи на попереднє їх обстеження працівниками підрозділів Державної служби з надзвичайних ситуацій України, непоодинокі випадки травмування сільгосппрацівників під час збирання врожаю. Також окупантами цілеспрямовано знищуються сільськогосподарська техніка та інфраструктура, у тому числі сховища зерна на сході та півдні країни, а на тимчасово окупованих територіях фермерів примушують продавати зерно за заниженими цінами. Фіксуються також непоодинокі випадки пожеж на полях [13]. Після виходу з Чорноморської зернової ініціативи росія знищила 180 тисяч тонн українського зерна [14]. Державний секретар МЗС України Олександр Баньков зазначив, що «понад 300 тис. тонн зерна було знищено внаслідок бойових дій або свідомого обстрілу росіянами місць зберігання. Росія також порушила традиційні регіональні та глобальні ланцюги постачання. Це вплинуло на повсякденне життя понад 400 млн людей у всьому світі» [15].

2. Міграційні процеси: велика кількість людей була змушена залишити свої домівки і переселитися в інші регіони України або за кордон. Це призвело до змін в аграрних регіонах, втрати робочої сили та зменшення виробництва продуктів харчування. За даними Агенції ООН у справах біженців (UNHCR) на 15.02.2024 зареєстровано по всій Європі 6 млн українських біженців, які втекли з України з початку війни 24 лютого 2022 року. За межами

Європи перебувають ще 475,6 тис. мігрантів [16]. За даними ФАО, понад 150 000 фермерів / працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та / або були змушені мігрувати. У складному становищі опинилися дрібнотоварні виробники, які займалися вирощуванням сезонної продукції, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості та доходів сільського населення. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводять до нестачі робочої сили та збільшення робочого навантаження на жінок [17; 18].

3. Обмеження доступу до ресурсів: конфлікт призвів до обмежень в імпорті товарів, у тому числі сільськогосподарської техніки, насіння та добрив, що обмежило можливості сільськогосподарських підприємств. Негативно вплинули на забезпечення продовольчої безпеки подорожчання пального та ускладнення логістики [13]. Нестача фінансування та необхідність суттєвої економії спричинили зниження кількості внесених добрив на 50-60% [19]. За даними опитування Мінагрополітики влітку 2023 р., застосування добрив залишається одним з найчутливіших для аграріїв. Застосовувати їх у повному обсязі готові великі та середні виробники. Зокрема, внесення добрив очікується на вдвічі меншому за агрономічну потребу рівні (47%). Рівень очікуваного застосування засобів захисту рослин під урожай озимих 2024 р. прогнозується на 56% від потреби. Лише 10% респондентів готові застосовувати добрива на рівні 100% від потреби, засоби захисту рослин – 18% [20].

4. Гуманітарні наслідки: зміни в розміщенні населення та вимушена евакуація вплинули на соціальний склад сільських громад, що ускладнило доступ до ресурсів та послуг, включаючи продовольство. Дії РФ стосовно розкрадання українського зерна спрямовані не лише на розграбування національних цінностей, а й на спричинення голоду серед цивільного населення на тимчасово окупованих територіях. У такий спосіб РФ, разом із енергоносіями (нафтою і газом) та захопленням ядерних об'єктів, намагається отримати ще один інструмент для глобального шантажу – продовольчий [13]. Звуження асортименту продуктів харчування через зміни у структурі сільськогосподарського виробництва й банкрутство окремих сільгоспвиробників, а також втрата населенням стабільних доходів погіршать раціон харчування та змістять баланс споживання на користь хлібобулочної продукції й напівфабрикатів, за рахунок зменшення в раціоні тваринницької продукції, риби й сезонних продуктів. Такі зміни погіршать фізичний стан людей, можуть стати причиною збільшення частоти серцево-судинних, онкологічних та інших тяжких хронічних захворювань [17].

Загальним наслідком цих факторів стало зменшення продовольчої безпеки України, зокрема в окремих зонах конфлікту і тих регіонах, де відчутний вплив економічних та соціальних наслідків війни.

Забезпечення продовольчої безпеки та продовольчого суверенітету України в умовах російсько-української війни потребує комплексного підходу та реалізації різноманітних напрямів, спрямованих на стабілізацію та підтримку аграрного сектору. У табл. 1 систематизовано основні напрями, які можуть сприяти забезпеченню продовольчої безпеки в Україні.

Таблиця 1

Напрями забезпечення продовольчої безпеки України в умовах російсько-української війни

Напрями	Заходи	Характеристика програм та державної політики
Підтримка сільськогосподарського виробництва	Фінансова підтримка фермерів	Надання кредитів, субсидій та грантів для підтримки сільськогосподарських виробників, особливо в зонах, які постраждали від бойових дій.
	Стимулювання виробництва	Запровадження програм для збільшення виробництва стратегічно важливих культур і тваринництва.
Відновлення і модернізація інфраструктури	Ремонт і відбудова інфраструктури	Відновлення зруйнованих доріг, мостів, зерносховищ та інших об'єктів, що впливають на логістику і зберігання продукції.
	Інвестиції в технології	Запровадження сучасних агротехнологій для підвищення продуктивності і ефективності сільського господарства.
Забезпечення доступу до ринків	Доступ до внутрішніх ринків	Створення умов для стабільної роботи внутрішніх ринків та забезпечення доступу споживачів до продуктів харчування.
	Розширення експортних можливостей	Розробка альтернативних маршрутів для експорту продукції, враховуючи блокаду основних портів.
Створення продовольчих резервів	Створення стратегічних запасів	Формування резервів основних продуктів харчування для забезпечення населення у випадку кризових ситуацій.
	Раціональне управління запасами	Оптимізація використання наявних запасів для запобігання дефіциту.
Підтримка місцевих громад	Сприяння місцевим ініціативам	Підтримка місцевих програм самозабезпечення, зокрема через створення громадських садів і городів.
	Організування освітніх та навчальних програм	Проведення навчальних програм для фермерів і місцевого населення з метою підвищення знань і навичок у сфері сільського господарства.

Міжнародна співпраця та допомога	Залучення міжнародної підтримки	Встановлення партнерства з міжнародними організаціями для отримання гуманітарної та технічної допомоги.
	Імпорт критичних продуктів	Тимчасовий імпорт основних продуктів харчування для покриття внутрішнього дефіциту.
Забезпечення екологічної стійкості	Захист довкілля	Впровадження практик сталого землеробства для збереження родючості ґрунтів і захисту екосистем.
	Забезпечення біорізноманіття	Збереження і підтримка біорізноманіття для стійкості сільськогосподарських систем до змін клімату та інших викликів.
Інформаційна підтримка	Моніторинг ситуації	Створення системи моніторингу продовольчої безпеки для своєчасного виявлення і реагування на загрози.
	Інформування населення	Регулярне інформування громадян про стан продовольчого забезпечення та заходи, які вживаються для його покращення.

Джерело: складено автором

Варто наголосити на важливості державної політики регулювання продовольчої безпеки в Україні у контексті цифровізації. Цифрові рішення щодо удосконалення державного регулювання продовольчої безпеки в Україні повинні включати такі заходи, як: впровадження цифрових технологій для контролю якості та безпеки, моніторингу та нагляду; проведення освітніх та інформаційних кампаній; розроблення електронних систем звітності та документообігу, електронних сервісів для споживачів; використання цифрових інструментів для контролю цін та підтримки доступності продуктів харчування; забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних. Впровадження цифрових технологій у державну політику регулювання продовольчої безпеки в Україні сприятиме підвищенню ефективності та точності прийняття рішень, забезпечить високий рівень безпеки та якості харчових продуктів для населення країни, відкриває шлях до більш сучасного, інноваційного та динамічного розвитку суспільства [21].

Реалізація цих напрямів вимагає координації зусиль уряду, місцевих органів влади, аграрних підприємств, громадських організацій та міжнародних партнерів. Тільки завдяки спільним зусиллям можна забезпечити продовольчу безпеку України в умовах російсько-української війни.

Висновки із досліджуваного матеріалу і перспективи подальших розвідок в цьому напрямку. Війна між росією та Україною суттєво вплинула на продовольчу безпеку країни, створивши значні економічні, соціальні та інфраструктурні виклики. Аналіз показав, що аграрний сектор зазнав значних збитків через руйнування інфраструктури, зниження виробництва, міграційні процеси та обмеження доступу до необхідних ресурсів. Ці чинники призвели до суттєвого зменшення продовольчої стабільності та доступності для населення. Для забезпечення стійкості та стабільності продовольчої системи України в цих умовах необхідно реалізувати комплексний підхід, який включатиме підтримку сільськогосподарського виробництва, відновлення та модернізацію інфраструктури, забезпечення доступу до ринків, створення продовольчих резервів, підтримку місцевих громад, інформаційну підтримку, міжнародну співпрацю та забезпечення екологічної стійкості.

Практичне значення дослідження полягає у визначенні конкретних заходів та стратегій, спрямованих на підвищення стійкості продовольчої системи України в умовах російсько-української війни. Отримані результати можуть бути використані урядом, місцевими органами влади, аграрними підприємствами та міжнародними організаціями для ефективного планування та реалізації програм підтримки сільськогосподарського виробництва, відновлення інфраструктури, управління продовольчими резервами та забезпечення доступу населення до основних продуктів харчування.

Подальші зусилля слід спрямувати на вивчення нових агротехнологій, що підвищують продуктивність і стійкість сільського господарства в умовах обмежених ресурсів та кліматичних змін. Це включає використання точного землеробства, інформаційних технологій, інноваційних методів вирощування, біотехнологій та ефективного використання ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Франчук В., Копитко М., Мельник С. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах мінливого безпекового середовища. Вчені записки Університету «КРОК». 2022. № 3(67). С. 9-17. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-9-17>.
2. Скидан О.В., Гринишин В.Є. Забезпечення продовольчої безпеки: сучасне бачення та ієрархічні рівні. Наукові горизонти. 2020. № 6 (91). С. 68-77.
3. Антощенко В.В. Складові та напрямки управління продовольчою безпекою. Аграрні інновації. 2023. № 18. С. 222-227. DOI: <https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2023.18.31>.

4. Ніконенко О.А. Методичне забезпечення формування продовольчої безпеки України. *Агросвіт*. 2022. № 9-10. С. 86-92. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.86>.
5. Фурман І.В., Токарчук Д.М. Продовольча безпека та економічні засади виробництва біопалива. *Економічний аналіз*. 2018. № 1. С. 168-174.
6. Березюк С., Гонтарук Я., Ясінська Б. Забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-44>.
7. Патицька Х.О. Продовольча безпека в умовах війни: проблеми та шляхи забезпечення в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2023. Вип. 2(160). С. 43-49. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-2-6>.
8. Шевченко А., Петренко О. Продовольча безпека України в умовах війни та пріоритетні напрями врегулювання її стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>.
9. Global Food Security Index 2022. *Economist Impact*. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index>.
10. Завгородня С. Прояви економічної нерівності населення в Україні в контексті забезпечення стійкості. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyi-nerivnosti-naselesslya-v-ukrayini-v-konteksti>.
11. Вплив війни РФ проти України на стан глобальної продовольчої безпеки / *Ukrinvest*. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/19-04-22>.
12. Агакерімова, Р. Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. *Економіка та суспільство*, 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53>.
13. Клименко Н.Г. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 30. С. 128-132. DOI: <https://doi.org/10.32843/rma2663-5240-2022.30.22>.
14. У МЗС розповіли, скільки українського зерна знищила РФ після виходу з зернової угоди / *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/31/novyna/ekonomika/mzs-rozpovily-skilky-ukrayinskoho-zerna-znyshhyla-rf-pislya-vykhodu-zernovoyi-uhody>.
15. В Анкарі обговорили, як досягти стабільності у постачанні продовольства в умовах війни Росії проти України / *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3867417-v-ankari-obgovorili-ak-dosagti-stabilnosti-u-postacanni-prodovolstva-v-umovah-vijni-rosii-proti-ukrayini.html>.
16. Міграційні процеси: яка ситуація з українськими біженцями? / *Ціна держави*. URL: <https://cost.ua/migratsijni-protsesi-yaka-situatsiya-z-ukrayinskymy-bizhentsyamy>.
17. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. *Експертно-аналітична доповідь* / За заг. ред. д.е.н. Я. А. Жаліла. К.: НІСД, 2024. 71 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>.
18. Кравченко В. Сутінки агрохолдингов: як війна змінить сільське господарство України / *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silске-gospodarstvo-ukrayini>.
19. Рекомендації комітетських слухань на тему: «Забезпечення функціонування АПК у 2023 році та особливості проведення весняно-польових робіт в умовах воєнного стану». Схвалено рішенням Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики від 10.04.2023 р., протокол № 121. URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/74841.html>.
20. АгроПрогнози 2024: земля, ціни, тенденції / *Latifundist Media*. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/1057-agroprognosi-2024-zemlya-tsini-tendentsiyi>.
21. Дзюрах Ю.М. Державна політика регулювання продовольчої безпеки в Україні в умовах цифровізації. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2024. № 3(31). С. 183-193. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-183-193](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-183-193).

References:

1. Franchuk, V., Kopytko, M., Melnyk, S. (2022). Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh minlyvoho bezpekovooho seredovyscha [Ensuring food security of Ukraine in the conditions of a changing security environment]. *Scientific notes of the "KROK" University*, 3(67), 9-17. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-9-17>.
2. Skydan, O.V., Hrynyshyn, V.Ye. (2020). Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky: suchasne bachennia ta iierarkhichni rivni [Ensuring food security: modern vision and hierarchical levels]. *Scientific horizons*, 6(91), 68-77.
3. Antoshchenkova, V.V. (2023). Skladovi ta napriamky upravlinnia prodovolchoiu bezpekoiu [Components and directions of food safety management]. *Agrarian innovations*, 18, 222-227. DOI: <https://doi.org/10.32848/agr.innov.2023.18.31>.
4. Nikonenko, O.A. (2022). Metodychne zabezpechennia formuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Methodological support for the formation of food security of Ukraine]. *Agroworld*, 9-10, 86-92. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.86>.

5. Furman, I.V., Tokarchuk, D.M. (2018). Prodovolcha bezpeka ta ekonomichni zasady vyrobnytstva biopalyva [Food security and economic principles of biofuel production]. *Economic analysis*, 1, 168-174.
6. Bereziuk, S., Hontaruk, Ya., Yasinska, B. (2023). Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky derzhavy v umovakh voiennoho stanu [Ensuring the food security of the state in the conditions of martial law]. *Economy and society*, 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-44>.
7. Patytska, Kh.O. (2023). Prodovolcha bezpeka v umovakh viiny: problemy ta shliakhy zabezpechennia v Ukraini [Food security in the conditions of war: problems and ways of ensuring it in Ukraine]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine: coll. of science Ave*, 2(160), 43-49. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-2-6>.
8. Shevchenko, A., Petrenko, O. (2024). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh viiny ta priorytetni napriamy vrehuliuvannia yii stanu [Food security of Ukraine in the conditions of war and priority directions for regulating its condition]. *Economy and society*, 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>.
9. Global Food Security Index 2022. *Economist Impact*. Available at <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index>.
10. Zavorodnia, S. (2024). Proiavy ekonomichnoi nerivnosti naselennia v Ukraini v konteksti zabezpechennia stiikosti [Manifestations of economic inequality of the population in Ukraine in the context of ensuring sustainability]. Available at <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyi-nerivnosti-naselennya-v-ukrayini-v-konteksti>.
11. Vplyv viiny rf proty Ukrainy na stan hlobalnoi prodovolchoi bezpeky [The impact of the war of the Russian Federation against Ukraine on the state of global food security] / *Ukrinvest*. <https://ukraineinvest.gov.ua/news/19-04-22>.
12. Ahakerimova, R. (2023). Vplyv viiny v Ukraini na natsionalnu ta hlobalnu prodovolchu bezpeku [The impact of the war in Ukraine on national and global food security]. *Economy and Society*, 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53>.
13. Klymenko N.H. (2022). Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu: stan, problemy, perspektyvy [Ensuring food security under martial law: state, problems, prospects]. *Public management and administration in Ukraine*, 30, 128-132. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.30.22>.
14. U MZS rozpovily, skilky ukrainskoho zerna znyshchyla rf pislia vykhodu z zernovoi uhody [The Ministry of Foreign Affairs told how much Ukrainian grain the Russian Federation destroyed after withdrawing from the grain agreement] / *Slovo i Dilo*. Available at <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/31/novyna/ekonomika/mzs-rozpovily-skilky-ukrayinskoho-zerna-znyshchyla-rf-pislya-vykhodu-zernovoyi-uhody>.
15. V Ankari obhovoryly, yak dosiahty stabilnosti u postachanni prodovolstva v umovakh viiny Rosii proty Ukrainy [In Ankara, they discussed how to achieve stability in the supply of food in the conditions of Russia's war against Ukraine] / *Ukrinform*. Available at <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3867417-v-ankari-obgovorili-ak-dosagti-stabilnosti-u-postacanni-prodovolstva-v-umovah-vijni-rosii-proti-ukraini.html>.
16. Migrantsiini protsesy: yaka sytuatsiia z ukrainskymy bizhentsiamy? [Migration processes: what is the situation with Ukrainian refugees?] / *The price of the state*. Available at <https://cost.ua/migratsiini-protsesy-yaka-sytuatsiia-z-ukrayinskymy-bizhentsiamy>.
17. Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh dovhotryvaloi viiny (2024) [Economic security of Ukraine in conditions of long-term war]. *Expert-analytical report* / Gen. ed. J.A. Zhalila. K.: NISD. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>.
18. Kravchenko, V. (2022). Sutinky ahrokhodyniv: yak viina zminyt silske gospodarstvo Ukrainy [The twilight of agricultural holdings: how the war will change the agriculture of Ukraine] / *Mind.ua*. Available at <https://mind.ua/publications/20245288-sutinky-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silske-gospodarstvo-ukrayini>.
19. Rekomendatsii komitetskykh slukhan na temu: «Zabezpechennia funktsionuvannia APK u 2023 rotsi ta osoblyvosti provedennia vesniano-polovyykh robit v umovakh voiennoho stanu» [Recommendations of the committee hearings on the topic: "Ensuring the functioning of the agricultural sector in 2023 and the specifics of conducting spring field work under martial law."] Approved by the decision of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Agrarian and Land Policy dated April 10, 2023, protocol No. 121. Available at <https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/74841.html>.
20. AhroProhnozy 2024: zemlia, tsiny, tendentsii [AgroPrognosis 2024: land, prices, trends] / *Latifundist Media*. Available at <https://latifundist.com/spetsproekt/1057-agroprognozi-2024-zemlya-tsini-tendentsiyi>.
21. Dziurakh, Yu.M. (2024). Derzhavna polityka rehuliuвання prodovolchoi bezpeky v Ukraini v umovakh tsyfrovizatsii [State policy of regulation of food security in Ukraine in conditions of digitalization]. *Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 3(31), 183-193. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-183-193](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-183-193).